

Česká zemědělská univerzita v Praze

Provozně ekonomická fakulta

Katedra statistiky

Teze diplomové práce

**Statistická analýza drogové závislosti a substituční
léčby v České republice**

Lucie Kučerová

© 2015 ČZU v Praze

SOUHRN

Diplomová práce se zabývá drogovou závislostí na opiátech/opioidech a její léčbou substituční terapií. Jsou porovnávány počty problémových uživatelů opiátů v jednotlivých krajích České republiky a žádosti o zapsání do Registru léčby drogové závislosti v souvislosti s počtem zařízení tuto terapii nabízejících. Práce vyhodnocuje také výdaje na programy typu Harm reduction zastřešující léčbu substituční látkou. Vývoj ukazatelů je popsán časovou řadou, která na základě trendu vývoje zvolené funkce předpovídá hodnoty údajů do dalších let. Na základě získaných výsledků jsou v práci formulovány návrhy a doporučení.

Klíčová slova: Drogy, drogová závislost, abúzus, prevence, represe, narkomanie, trestný čin, drogová kriminalita, statistická analýza, časové řady.

CÍL PRÁCE A METODIKA

Cílem diplomové práce je statistická analýza zneužívání návykových látek řadících se do skupin opiátů/opioidů na území České republiky z pohledu hodnot ukazatelů prevalenčních odhadů problémových uživatelů tohoto typu drog a rizik spojených s jejím užíváním, a to především se zaměřením na akutní intoxikaci. Diplomová práce bude zaměřena na substituční léčbu drogové závislosti na opiátech/opioidech a budou analyzovány počty drogově závislých jedinců žádajících o léčbu a jejich průměrný věk. Práce se bude specializovat také na výdaje ze státních a jiných rozpočtů na programy typu Harm reduction. Výsledkem práce bude formulace návrhů a doporučení v souvislosti s drogovou závislostí na opiátech a substituční léčbou tohoto návyku.

Metodika diplomové práce spočívá ve statistickém vyhodnocení dat prostřednictvím metod z oblasti časových řad na základě využití programu STATISTICA a ve vypočtení konečných hodnot pro potřeby diplomové práce ze získaných údajů prostřednictvím MS Excel. Data pro zpracování diplomové práce budou hodnocena na základě informací získaných z Výročních zpráv o stavu ve věcech drog, které jsou vydávány každoročně Národním monitorovacím střediskem pro drogy a drogové závislosti, a na podkladech poskytovaných Ústavem zdravotnických informací a statistiky České republiky.

VÝCHODISKA DIPLOMOVÉ PRÁCE

Rešeršní část diplomové práce na počátku obeznámila se stručnými dějinami drog a s definicí toxikománie a následně představila jednotlivé typy drog a drogovou závislost. Druhy omamných látek byly záměrně rozděleny do skupin dle vztahu k zákonu, a to na legální a ilegální, a popsány z hlediska jejich nejběžnějších zástupců, účinků, symptomů předávkování či abstinenčních příznaků. Byly zmíněny jak nepřímé negativní následky zneužívání omamných látek, tak i již prokázané pozitivní účinky některých typů narkotik. Drogová závislost byla popsána z hlediska jejího vzniku a jednotlivých stadií a dále dle dvou základních typů – fyzické a psychické závislosti, na což navázala další část práce, kterou byla léčba drogové závislosti. V práci byla zmíněna také role rodiny a blízkých přátel jedince závislého na omamných látkách. Posledním bodem, kterým se rešeršní část práce zabývala, byl legislativní rámec drogové problematiky, který zastřešuje nejen národní strategii protidrogové politiky, ale také definuje trestné činnosti páchané v souvislosti s omamnými látkami či instituce, které poskytují prevenci drogové závislosti.

Analytická část práce se zabývala problematikou drogové závislosti na opiátech/opioidech a její léčbou substituční terapií. Bylo zjištěno, že ačkoli ubývá problémových jedinců, kteří jsou závislí na heroinu, roste počet osob s návykem na buprenorfin. Za sledované období let 2006 – 2013 se snížil počet uživatelů heroinu o 2 250 osob, zatímco nastalo navýšení problémových uživatelů buprenorfinu o 2 800 jedinců. Této situaci napomohlo především rozšíření dostupnosti substituční léčby heroinistům, kteří tak mohou za lékařského dohledu užívat bezpečnější narkotikum. Zmíněný buprenorfin, který může být čistý nebo kombinovaný s naloxonem, je totiž společně s metadonem hlavní látkou užívající se k substituční léčbě opiátové závislosti. Distribuce buprenorfinu byla na počátku sledovaného období v roce 2000 nižší než 100g. Postupem času ale došlo k jejímu navýšení až na 4,1 kg v roce 2012. S tím souvisí také počátek vývoje používání buprenorfinu jako substituční látky u praktických lékařů v roce 2001. V roce 2000 nebyl léčený jediný pacient buprenorfinem, v roce 2012 to bylo 1 641 jedinců, což je ve stejném roce o téměř 2,5x více osob, než kteří byli léčeni metadonem. A do budoucna se předpokládá neustálý růst počtu jedinců léčených touto látkou. S přibývajícím počtem uživatelů buprenorfinu, tak poroste i riziko jeho zneužití. Přesto však ne všichni závislí jedinci mohou být léčeni buprenorfinem, a tak se do budoucna dá očekávat i mírné navýšení množství dovezeného metadonu.

S vývojem využívání substitučních látek při léčbě drogové závislosti úzce souvisí také počet jedinců, kteří jsou na opiátech/opioidech závislí a tuto terapii využívají. V roce 2000 bylo v České republice léčeno substituční léčbou 245 jedinců v 7 zařízeních, na konci sledovaného

období se počet mužů a žen více než zdevítnásobil, a to na 2 311 osob. U zařízení poskytující tyto služby došlo ke zosminásobení až na 59, i přes to, že v prvních pěti letech sledovaného období se množství zvýšilo o pouhou jednu instituci. Největší meziroční nárůst počtu pacientů nastal v roce 2010, kdy bylo léčeno o 558 osob (z toho 411 mužů a 147 žen) více než rok předcházející. S tím je také spojen nárůst počtu zařízení poskytujících substituční léčbu v roce 2010, jelikož tento rok se již na území České republiky nacházelo 37 zařízení poskytujících tuto terapii, což je o 16 více než rok předtím. Lze předpokládat, že počty léčících se jedinců neustále porostou, i když mírnějším tempem než dosud, a to společně s počty zařízení, které tuto službu nabízejí. Zajímavým rozdílem v léčení osob substituční léčbou je jejich genderová nevyrovnanost. Ačkoli se substituční léčba poskytuje jedincům bez výhrad či upřednostňování pohlaví, počty léčících se mužů výrazně převyšují počty léčených žen substituční terapií. V roce 2000 se rozdíl rovnal 101 jedincům, na konci sledovaného období v roce 2013 vzrostl na 945 individuů. Dle propočtů tak vychází, že substituční léčba je ze 70 % poskytována mužům. Tento markantní rozdíl mezi léčenými lze přisoudit faktu, že ženy více tíhnou k jiným než opiatovým/opioidovým závislostem, ale také že jsou ženy v dané léčbě stabilnější než muži. Ti totiž s terapií začínají často nedobrovolně ve vězení, po jehož opuštění léčby zanechávají. Jak již bylo zmíněno, od roku 2001 je možné podstoupit substituční terapii buprenorfinem (kombinovaným i čistým) u praktických lékařů. Pozoruhodným zjištěním byl fakt, že ačkoli je celkově substituční léčba poskytována více mužům, počet žen léčících se u svého praktického lékaře v roce 2012 převyšoval počet mužů. U buprenorfinu se jednalo o 62 více žen než mužů, u kombinovaného buprenorfinu s naloxonem o 15 více žen než mužů. Překvapivým zůstává i fakt, že při průzkumu v roce 2012 bylo zjištěno, že i u praktických lékařů pro děti a dorost převažuje léčba dívek nad chlapci, a to konkrétně o 35 jedinců. To se ovšem týká pouze samotného buprenorfinu. U terapie kombinované, buprenorfinu s naloxonem, bylo zaregistrováno 94 chlapců, kteří o 70 jedinců převyšovali dívky. Léčba u praktických lékařů je považována za osobnější a dostupnější, takže převaha žen nad muži je očekávaná.

Diplomová práce byla zaměřena také na výdaje státu na protidrogovou politiku, jelikož jsou nedílnou součástí zdárného boje proti drogám. Na protidrogovou politiku stát přispívá nejen ze státního rozpočtu, ale také z rozpočtu jednotlivých krajů či obcí. Bylo vysledováno, že ze státního rozpočtu bylo na protidrogovou politiku vyměřeno téměř 350 000 tis. Kč v roce 2012, což je o 54 555 tis. Kč více, než kolik tomu bylo na počátku sledovaného období v roce 2004. Od roku 2009 se výdaje ze státního rozpočtu na protidrogovou politiku snižují, ale vzhledem ke komplexnosti jejich využití nelze odhadnout, z jakého důvodu. I když jako jeden z nich může být identifikován fakt, že v tomto roce se začal v substituční léčbě drogové

závislosti více využívat buprenorfin, který se distribuuje na území České republiky a není tak třeba větších nákladů na dovoz metadonu. Substituční léčba spadá svým zaměřením pod tzv. terciální prevenci, konkrétně pod program Harm reduction. Vzhledem k tomu, že nejsou dostupné údaje v souvislosti přímo se substituční terapií, zaměřil se autor na výdaje na Harm reduction programy. Kvůli tamní největší koncentraci problémových uživatelů opiátů (7 600 osob) přispívá z krajských rozpočtů na tyto programy nejvíce hlavní město Praha, a to v roce 2013 konkrétně 11 994 tis. Kč. Středočeský kraj ve stejném roce naopak nepřispěl vůbec, což ale není překvapivé, vzhledem k blízkosti Prahy, kde uživatelé opiátů/opioidů mohli programů Harm reduction využívat. V Moravskoslezském kraji vydali nejvíce nákladů z obecních rozpočtů, i když se v kraji v roce 2013 nacházely pouze 4 instituce, které poskytují substituční léčbu. Lze tedy usuzovat, že většina financí plynoucích z těchto místních rozpočtů byla poskytnuta v rámci programů Harm reduction na jiné účely, např. na terénní programy. Při součtu vynaložených nákladů z krajských a obecních rozpočtů, vynaložila v roce 2013 nejvíce opět Praha, a to celkově 13 359 tis. Kč, a nejméně Středočeský kraj s 1 127 tis. Kč.

V závěru diplomové práce byly nastíněny návrhy a doporučení autora práce, které by měli nastat v souvislosti se zlepšením situace v oblasti drog a drogové závislosti. Zlepšení spočívala především v opětovném plošném využívání metadonu více než buprenorfinu. To by ovšem současně znamenalo vyšší finanční zátěž, jelikož metadon se do České republiky dováží a navíc je možné ho aplikovat pouze ve specializovaných zařízeních. V souvislosti se zachováním výdajů na protidrogovou politiku, či s jejich využitím v jiné oblasti, by bylo vhodné nahradit léčbu čistým buprenorfinem jeho kombinovanou verzí s naloxonem, který současně brání zneužití substance. V souvislosti s vyšším využitím Suboxonu by také souviselo zachování či dokonce rozšiřování substituční léčby při drogové závislosti u praktického lékaře, jelikož je terapie považována za osobnější a dostupnější všem narkomanům. V poslední době by se i primární prevence drogové závislosti měla zaměřit přímo na závislost na opiátech/opioidech, čímž by nastala redukce prevalence užití heroínu u šestnáctiletých v nejvíce zasažených krajích, kterými jsou Jihomoravský kraj s prevalencí 2,2 %, Jihočeský kraj s 1,9% prevalencí a Olomoucký kraj a hlavní město Praha s prevalencí 1,8 %. Alarmující také byly výsledky průzkumu provedeném v roce 2013, kdy se 8 % z celkového počtu 1 062 jedinců domnívalo, že heroin je rizikový pouze při pravidelném užívání. Je tak nutné více rozšířit povědomí o nebezpečnosti této látky již při prvním užití.

STRUČNÝ SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

GÖHLERT, Fr.-Christoph, KÜHN, Frank. *Od návyku k závislosti*. 1. vyd. Praha: nakladatelství IKAR, 2001. 143 s. ISBN 80-7202-950-9.

KALINA, Kamil a kol. *Drogy a drogové závislosti I*. 1. vyd. Praha: Úřad vlády České republiky, 2003. 319 s. ISBN 80-86734-05-6.

NEŠPOR, Karel, CSÉMY, Ladislav. *Léčba a prevence závislosti*. 1. vyd. Praha: Psychiatrické centrum Praha, 1996. 199 s. ISBN 80-85121-52-2.

NEŠPOR, Karel, DVOŘÁK, Václav. *Prevence trestné činnosti související s návykovými látkami*. 1. vyd. Praha: nakladatelství Armex ve spolupráci s TRIVIS, 1998. 98 s. ISBN 80-902283-9-9.

NOŽINA, Miroslav. *Svět drog v Čechách*. 1. vyd. Praha: nakladatelství Koniasch Latin Press, 1997. 347 s. ISBN 80-85917-36-X.

PRESL, Jiří. *Drogová závislost*. 2. rozšířené vyd. Praha: nakladatelství MAXDORF, 1995. 88 s. ISBN 80-85800-25-X.

SHAPIRO, Harry. *Drogy*. 1. čes. vyd. Praha: nakladatelství Svojtka, 2005. 360 s. ISBN 80-7352-295-0.

SVATOŠOVÁ, Libuše, KÁBA, Bohumil, PRÁŠILOVÁ, Marie. *Zdroje a zpracování sociálních a ekonomických dat*. Praha: ČZU, 2006. 196 s. ISBN 80-213-1189-4.

Výroční zpráva o stavu ve věcech drog v České republice v roce 2013. Praha: Národní monitorovací středisko pro drogy a závislosti, 2014. 193 s. ISBN 978-80-7440-109-1.

Výroční zpráva o stavu ve věcech drog v České republice v roce 2012. Praha: Národní monitorovací středisko pro drogy a drogové závislosti, 2013. 145 s. ISBN 978-80-7440-077-3.